

Hrvojka Mihanović-Salopek

HARAMBAŠIĆEVE „BUGARSKE PJESME“ U KONTEKSTU ROMANTIČARSKE STILSKE FORMACIJE

Hrvojka Mihanović-Salopek
Odsjek za povijest hrvatske književnosti
Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe
HAZU
Zagreb

UDK 821.163.42-1.09“18/19”
929Harambašić, A.

Pjesnička djelatnost Augusta Harambašića razmatra se u književnopovijesnom kontekstu zadnje faze hrvatskog romantizma i prati na strukturno-stilističkoj razini u putanji interferiranja romantičarskih stilskih odrednica s elementima realizma. Sagledava se Harambašićeva usmjerenost prema angažiranom obliku rodoljubne poezije, prema utjecajima folklorizma te afinitet za romantičarsko stilsko oblikovanje ljubavne poezije. Sve te tematske i programske odrednice Harambašićeve poezije našle su blisku srodnost s tematikom i izražajnom koncipiranošću bugarskih pjesnika. U radu se također uočavaju poveznice, ali i određene specifičnosti hrvatske i bugarske poezije u odnosu na europske književnopovijesne procese romantičarskoga stvaralaštva.

Pjesnik August Harambašić (Donji Miholjac, 1861. – Zagreb, 1911.) javlja se u valu zadnje faze hrvatskog romantizma i sve izraženijeg realizma. To je period između Augusta Šenoe, koji je snažniji trag ostavio u prozi negoli u pjesništvu, a istovremeno i period koji prethodi prekretnici buntovnog pjesništva – pojavi Silvija Strahimira Kranjčevića gdje se modernim neorealističkim, simboličko-fantazmagorijskim i ironijskim pjesništvom otvara i nazire budući put prema avangardi.

U hrvatskom pjesništvu i kritici toga razdoblja formira se s jedne strane skupina tzv. *Mladih* koji su sljedbenici Matoševa larpurlartizma i modernizma, a zagovarali su primat estetske funkcije književnosti i ključnu važnost jezičnog oblikovanja. Unutar skupine *Mladih* su djelovali Vladimir Vidrić, Milivoj Dežman, Rikard Katalinić Jeretov, Milutin Cihlar Nehajev, Milan Begović, Ivo Vojnović, rani Vladimir

Nazor i drugi). Njihovi stavovi temeljili su se na krilatici koju je izrekao francuski simbolist i zastupnik „čiste poezije“ Stéphane Mallarmé: „stihovi se ne prave idejama nego riječima“. S druge strane Harambašić se priklonio skupini tzv. *Starih* koji su uzdizanje narodnog duha smatrali jednim od vodećih ciljeva književnosti, a u tu grupaciju pjesnika ubrajamo Harambašićeve suvremenike Ivana Trnskog, Đuru Arnolda, grkokatoličkog svećenika Jovana Hranilovića i nešto kasniju generaciju: Velimira Deželića starijeg, Izidora Poljaka, Kerubina Šegvića, Franju Markovića i druge. U svom pjesničkom programskom konceptu Harambašić je smatrao da u poeziji leži bitna snaga za poticanje i buđenje tadašnje uspavane i neslobodne narodne i političke svijesti te je nastavio budničarski koncept ranijih hrvatskih romantičara tj. preporodnih pjesnika. U rodoljubnoj poeziji Harambašić je često očitovao svoje kritičko prozivanje društvenih i nacionalnih nepravdi i njegova poezija snažno je u tom smislu angažirana. Za izvoriste i uzor oblikotvornom poetskom stvaranju postavio je narodnu poeziju. Poznata je njegova postavka u kojoj kaže: „Narodna pjesma ima nam biti najvećim uzorom“.¹ Svojim programskim konceptom Harambašić je nastavio idejnu tradiciju predpreporoditelja i crkvenog prosvjetitelja fra Andrije Kačića Miošića o važnosti prosvjetljivanja narodne svijesti, pa iako njegova poezija sadrži i tankočutno elegijske kao i mnogolike emotivne tonove iskrenog ogorčenja i realističkog iskaza nad prizorima životne nepravde, svojim programskim odabirom pjesnik je ipak na određeni način sam sebi zatvorio mogućnosti slobodnijeg traganja za modernijim i potpuno novim poetskim izrazom.

Vodeći kritičar Moderne, Milan Marjanović doživio je Harambašića kao istinskog barda Stranke prava i angažiranog starčevićanca, te mu je priznao stvaranje lijepih, glatkih, rodoljubnih stihova, ali bez literarnih noviteta.²

Na tragu afirmativne kritike koju je o Harambašiću izrekao Antun Barac³ nalazi se i valorizacija književnog povjesničara Miroslava Šicela koji smatra da Harambašić u najboljim ostvarenjima „ponesen neposrednošću i intenzitetom svoga osjećanja ostvaruje i stihove na razini vrhunskih pjesnika, svojih prethodnika, od Vraza i Preradovića do Šenoe i Jorgovanića“ a ondje „gdje je iz njega progovorila stvarna unutarnja potreba da izrazi svoje intimne osjećajne intenzitete, pokazao je da mu pjesničkog talenta nije nedostajalo“.⁴

Harambašićev pjesnički opus možemo pratiti na strukturalno-stilističkoj razini u putanji interferiranja romantičarskih stilskih odrednica s elementima realizma, a u pogledu tematike opusa zamjetno je pjesnikovo opredjeljenja za programsku, domoljubnu ulogu poezije (primjerice zbirka *Slobodarke*, 1883.) i romantičarsko veličanje ljubavnih emocija. Strukturiranje folkloristički intonirane romantičarske izražaj-

¹ August Harambašić, *Izabrana djela*, prir.. Miroslav Šicel, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 2005., str. 15.

² Milan Marjanović, August Harambašić, *Vienac*, god. XXXV, br. 4, Zagreb 1903.; str. 132.

³ Antun Barac, *Veličina malenih. Sastavci o književnosti i književnicima*, Zagreb 1947., str. 165-240.

⁴ Miroslav Šicel, predgovor u: August Harambašić, *Izabrana djela*, str. 36.

nosti i eksponirane romantičarske osjećajnosti naglašenije je u njegovim ljubavnim tematskim zbirkama poezije (*Ružmarinke*, 1882.; *Tugomilke*, 1887., *Nevenke*, 1892.).

Uvodni dio sažetog određivanja Harambašićevoga programskog koncepta stvaranja poezije neophodan je i za sagledavanje njegova prevodilačkog izdanja *Bugarske pjesme*, Nakladom Ivana Krajača, Zagreb, 1886., unutar koje je preveo sedam najpoznatijih bugarskih pjesnika – zastupnika rodoljubnog ustaničkog pokreta koji su sudjelovali u oslobođenju moderne Bugarske: Hristo Botev, Ljuben Karavelov, Petko Račev Slavejkov, Stefan Stambolov (koji je bio 9. predsjednik Vlade Bugarske), Ivan Vazov, Petar Ivanov i Dimitar Mišev Dimitrov. Ujedno su navedeni izabrani autori bitni i za bugarski jezični razvoj s obzirom na to da je novobugarski književni jezik stvoren na osnovici sjeveroistočnog bugarskog dijalekta, kojemu po rođenju i djelovanju pripadaju glavni predvodnici novije bugarske književnosti 19. stoljeća (H. Botev, P. Slavejkov, I. Vazov, Lj. Karavelov), a potom u 20. st. na jezično oblikovanje znatno utječu i zapadni bugarski govori. Od svojih gimnazijskih, pa potom studentskih dana gdje se na Pravnom fakultetu susreo s bugarskim studentima, Harambašić se oduševljavao za bugarsku poeziju, te od mladenačkih dana postupno objavljuje prve prepjeve bugarskih pjesnika.⁵

O Harambašićevim bugarskim prepjevima pisala je Nevenka Košutić Brozović⁶ koristeći u prvom dijelu članka pozitivističku metodu, a u drugom dijelu komparativnu analizu usporedbe originala Botevljeve balade *Hadži Dimitar* s prijevodima Harambašića te Ive Balentovića i Dalibora Brozovića. Nevenka Košutić Brozović istakla je Harambašićev izrazit i urođen smisao za metriku, jer je glatko slijedio isti stih i ritam i nastojao sačuvati rimovanje, ali je uočila u prijevodima i određena veća odstupanja od izvornika. Svakako se možemo složiti da je uredničko-tiskarski posao izdavanja zbirke obavljen na brzinu, te je najveća zamjerka zbirci nenavođenje potpisa autora iza završetka svake pjesme. Iz tog razloga nije jednostavno utvrditi koje pjesme točno pripadaju određenom autoru, a koje su realizacija anonimnog pojedinca unutar usmene narodne tradicije. Petko Slavejkov zastupljen je s prijevodima: *Ruskom caru i Rusiji, Davorija – Na oružje, Ostajte mi braćo mila, Plač Bulgarije, Vasilj Levski*; Hristo Botev s prepjevima: *O vješanju Vasilja Levskoga, Hadži Dimitar, Ti djevojče mlado, Stara planino, Molitva*; Stefan Stambolov s prepjevima: *Guslar, Pjesma*; Ljuben Karavelov s prepjevima: *Hristu Botevu, Proljet, Majci*, Od Dimitra Miševa je prepjevana popularna pjesma *Šumi Vardar*; Ivan Vazov zastupljen je s prepjevima: *Pitate li gdje je zora, Šumi Dunav, šumi burno, Crnojgori, Ljetna noć se krade lako* i Petar Ivanov s prepjevima: *Boj kod Šipke sa Sulejman-pašom, Spi spokojno moje dijete, Prognanik, Tebe ljubih, o djevojko*. U znatnom opsegu nepotpisane su ljubavne pjesme: *Ovčarica, Njež-*

⁵ Prepjeve bugarskih pjesnika Harambašić je objavljivao u časopisu *Vijenac*, br. 25 i br. 29, Zagreb 1877.; *Vijenac*, god. 13, br. 4, Zagreb 1881.; *Hrvatska vila*, sv. 12, Sušak 1882.; *Hrvatska omladina*, god. 2, Zagreb 1886.

⁶ Nevenka Košutić Brozović, *Bugarske pjesme* Augusta Harambašića, u: *Odnosi Hrvata i Bugara od X. do XIX. stoljeća s posebnim osvrtom na vrijeme Dubrovačke Republike*, ur. Ante Gulin, Zagreb 2003., str. 163-178.

*na djevica, Kakva l' teška kob, Iz sna sladka, Otkad nježno zatravi me, Ruža u mjesec maj, Kakva rosna zora, U noći si mjesečina, premila dievo, Vidjeh i spoznah, Zadnja sreća, te domoljubne: Krasna, divna, bašćo moja, Oganj gori na Balkanu, Oj, vi gore, tamne gore. Ako stavimo pjesme pod redakcijsko povećalo, uvidjet ćemo da ima i tiskarskih omašaka kao npr. uždi/ umjesto užgi (na strani 61 u pjesmi *Molitva*) i ponekih drugih.*

Međutim, potrebno je objektivno uzeti u obzir da Harambašić ima tek 25 godina kad objavljuje ovu zbirku, pravaška potpora tiskarskoj djelatnosti bila je u oskudici, dok je sam Harambašić već nosio stigmu nepoćudnog buntovnika jer je već 1881. zbog demonstracija protiv vlasti isključen s Pravnog fakulteta, a upravo 1886. je zbog 3. pjesme domovini (*Tri molitve*) objavljene iste godine u časopisu „Balkan“, osuđen na 6 mjeseci zatvora. U takvim okolnostima Harambašić je koristio svaku povoljnu priliku za objavljivanje, a vjerojatno nije imao puno mogućnosti za redaktorske korekture. Pored toga Harambašić je izgarao u brojnim aktivnostima i djelatnostima, pisao je brzo, nadahnuto i plodno, a bio je vrlo aktivan u prevodilaštvu (prevodio je s bugarskog, češkog, poljskog, ruskog, njemačkog, francuskog i talijanskog). Tijekom 50 godina života preveo je respektabilan broj autora, a među njima i djela svjetski poznatih književnika – Goethea, Heinea, Shakespeara, Puškina, Gogolja, Ljermontova, Ševčenka, Turgenjeva, Tolstoja, Hugoa, Sienkiewicza, Mickiewicza. Nedvojbeno je njegov prijevod bugarske poezije nastao u zanosu i želji da što urgentnije pozdravi i uzvisi novije bugarske pjesnike, zaslužne za bugarsku slobodu, te da odmah nakon sretnog osamostaljenja Bugarske impulzivno izrazi iskrene simpatije osjećaja zajedništva, srodnosti i prijateljstva. Sve te zanosne osjećaje pokazuje njegova samostalna pjesma posvetnica *Bugarskoj* u kojoj se očituje: razumijevanje za sličnost povijesnog usuda bugarskog i hrvatskog naroda u dugotrajnom odolijevanju Osmanlijama, radost i divljenje zbog uspostave bugarske neovisnosti te vizija društvene pravde koncipirane po uzoru na zamišljeni ideal francuske revolucije („Jednakost, bratstvo i sloboda“).

U Harambašićevom cjelokupnom književnom djelu očituju se dvije temeljne preokupacije i inspirativne vodilje: ljubav prema domovini i ljubav prema idealiziranoj ženskoj osobi. Upravo te dvije glavne tematske cjeline kompozicijski podijeljene redosljedom u dva dijela pratimo i u Harambašićevom antologijskom odabiru bugarske poezije. Možemo reći da je Harambašić u bugarskim pjesnicima prepoznao svoje duševno i izražajno biće – svojevrсни *alter ego* vlastitih pjesničkih koncepcija i htijenja. U svojoj rodoljubnoj tematici Harambašić je oslikao svoj povijesno-politički ideal – pokušaj oslobođenja zemlje od austro-ugarskih stega i stvaranje samostalne Hrvatske, te je upravo po tom motivacijskom zanosu bio posve blizak bugarskom pjesniku i mučeniku – Hristu Botevu, stradalom 1. lipnja 1876. u Travanjskom ustanu protiv turske sile.

Međutim, cilj ovoga rada je usredotočiti se na problematiku rekogniranja koncepta romantizma kao „književno-historiografskog konstrukta“ (kako ga imenuje

Aidan Day⁷) te uočiti poveznice, ali i određene specifičnosti hrvatske i bugarske poezije u odnosu na europske književnopovijesne procese romantičarskoga stvaralaštva.

Budući da je u prvom dijelu zbirke *Bugarske pjesme* uvršten niz rodoljubnih pjesama (od str. 10 do 74), čije je ključno programsko načelo preispitivanje povijesnih okolnosti i poticanje nacionalne svijesti, taj opus pjesama potrebno je sagledavati u njihovom povijesno-političkom kontekstu, posebice stoga što su pojedine inicirane konkretnim povijesnim događajima, a u vremenu svoga nastanka, u nedostatku službene i neovisne bugarske povijesti, te pjesme su svojevrsna pjesnički osebujna i zanosna, ali realna historiografija bugarske nacionalne intelektualne snage. Navest ćemo nekoliko primjera. Apologetska pjesma Petka Slavejkova (Veliko Trnovo, 1827. – Sofija, 1895.) *Ruskom caru i Rusiji* nije vezana uz slavenofilsku idealizaciju ili propagandu, već opisuje autorovo neposredno dokumentarno sudjelovanje u bugarskim i ruskim trupama u bitci protiv turske vojske kod Šipke i nastala je u euforiji uspješnog i pobjedničkog bugarsko-ruskog savezništva.

Pjesma Hrista Boteva (Kalofer, 1848. – Stara Planina, 1876.) *O vješanju Vasilja Levskoga* (str. 21) nastala je kao individualno doživljeno potresno opijelo i pjesnikov uzdignuti glas nadahnut zbiljskim događajem iz 1873. – okrutnim turskim smaknućem bugarskog junaka Vasilja Levskog koji je neustrašivo bodrio na ustanak. Isti dramatični događaj opjevao je u pjesmi *Vasilj Levski* (str. 28-30) i Petko Slavejkov, koji se kao skupljač narodne poezije i folklorist u svom leksičkom izrazu i ritmu oslonio na vjerno slijeđenje usmene narodne tradicije, pa u prvoj strofi poput drevnog guslara poziva na slušanje pjesme usklikom: „Skupljajte se krasne mome!“

Elegičnu tužbalicu *Hristu Botevu* (str. 33-34) spjevao je Ljuben Karavelov, dirnut tragičnom pjesnikovom pogibijom 1. lipnja 1876. u bugarskom Travanjskom ustanku protiv turske vlasti. Karavelov je u mlađim danima također nosio snažan ustanički naboj, bio je kao student u Moskvi pod utjecajem revolucionarnog demokrata N. G. Černiševskog, a potom 1869. je u Bukureštu suradnik Vasilja Levskog i član Bugarskoga revolucionarnoga centralnog komiteta, ali su ga tragične pogibije Levskog i Boteva toliko osobno uzdrmale, da se povukao iz politike i usmjerio prema bibliografskom, publicističkom, znanstvenom i prevodilačkom radu. Uz poznavanje tih autobiografskih povijesnih činjenica lakše razumijemo i intonaciju bespomoćnosti, očajanja i određene beznadnosti koja se provlači u spomenutoj pjesmi u spomen Boteva.

Na intonaciji narodne pjesme, ali nadahnute istinskim zbivanjem spjevana je pjesma Petra Ivanova *Boj kod Šipke sa Sulejman-pašom*, gdje se s ushićenjem i klicajućim bodrenjem opisuje preokret pobjedničke bitke kod Šipke u kojoj su bugarske čete 6., 7. i 8. kolovoza 1877. porazile tursku vojsku.

Također i autobiografsku ljubavnu pjesmu Hrista Boteva *Ti djevojče mlado* vrlo je teško u potpunosti shvatiti ako ne znamo da gorko odbijanje djevojke ima potku

⁷ Aidan Day, *Romanticism*, London – New York, 1998.

u realnim okolnostima, Botev je svjesno odabrao život u progonstvu, uređivao je smiono i s puno rizika u Rumunjskoj novine *Duma na bugarskite emigranti, Sloboda i Nezavisnost*, bio je svjestan da je odabrao opasan i bespovratan put žrtve za domovinu, na neki način je svojom beskompromisnom odlučnošću predvidio svoju tragičnu sudbinu. U takvim okolnostima njegova ljubavna pjesma morala je zatrti sve emocije prema djevojci zbog njezine vlastite dobrobiti i pokazati, usprkos unutarnjoj tragiци, svoju vanjsku hladnoću i neumoljivost.

Možemo reći da je iz društveno-idejne vizure bugarski romantizam glorificiran zbog domoljubnih razloga i neospornih zasluga u dizanju morala u oslobođenju Bugarske. U krugu bugarskih romantičarskih ustaničkih pjesnika nastaje 1876. i tekst poznate pjesme *Šumi Marica*, napisao ju je Nikola Živkov koji je 1869. uređivao s Hristom Botevom list „Nova Bugarija“, definitivnu redakciju teksta sastavio je Ivan Vazov, a prvi uglazbio Atanas Granitcki. U razdoblju od 1886. do 1944. *Šumi Marica* je bila službena bugarska himna. Međutim, bitno je naglasiti da se najpoznatiji bugarski antologijski pjesnici u Harambašićevoj zbirci odlikuju i isključivo poetskom funkcijom: dojmljivim izborom riječi, simboličnom slikovnošću, pijevnom i uznositom budničkom intonacijom.

Pored toga, u duhu suvremenih poetičkih pogleda Aleide Assmann, domoljubna tematika romantizma u sklopu formiranja nacionalne književnosti realizira „jedan od ključnih aspekata rada na nacionalnom kulturnom pamćenju“.⁸ Ako tražimo oblikovanje kanona romantizma unutar bugarske i hrvatske domoljubne lirike, taj proces svakako treba povezati s kontekstom nacionalno-integracijskih zbivanja, s procesom nacionalno-kulturnog ujedinjenja te izgradnje i standardizacije suvremenijeg književnog jezika. U spomenutim procesima ponajviše dolazi do izražaja periodizacijsko zakašnjenje, tj. produljenje romantizma do druge polovice 19. st. te specifičnost bugarskog i nešto ranije nastalog hrvatskog romantizma u odnosu na vremensko razdoblje europskih romantičarskih pokreta, što je uvjetovano posebnim povijesno-političkim prilikama.

Iz posebnih bugarskih povijesnih prilika, tj. višestrukih ustanaka, od kojih su mnogi završili tragično, izvire i naboj bojovnosti i svojevrzne eksklamacije militarizma, te zaoštrenog stava prema inertnosti pojedinaca, što primjerice možemo pratiti u davoriji *Na oružje, braćo* Petka Slavejkova:

„Mrtvim srama nema
Svet je tihi grob;
Al' je težak jaram
Sraman, živi rob!“ (str. 13)

⁸ Aleida Assmann, Canon and Archive, u: *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, ur. Astrid Erll – Ansgar Nünning, Berlin – New York 2008., str. 97-108.

U drugom tematskom dijelu Harambašićeve zbirke *Bugarske pjesme*, od strane 75 do 92 zastupljena je ljubavna tematika i u tom ciklusu jače se afirmiraju poetsko-oblikotvorne odrednice romantičarske stilske formacije.

Pri komparaciji analognih paralela između hrvatskog i bugarskog romantizma te vodećih europskih začetaka romantizma (unutar engleske, njemačke, francuske, ruske literature i dr.) ističe se ljubavna tematika s istovjetnim karakteristikama kao što su: individualno eksponirana i naglašena osjećajnost, mističan kult žene, poezija noćnog snatrenja, proživljavanje ljubavnog „Weltschmerza“, buđenja interesa za davnu povijest i legendu, težnja prema opisu tajanstvenog pejzaža, promatranje prirodnih fenomena i sudbinskog zbivanja. I dok u rodoljubnoj poeziji bugarskih i hrvatskih pjesnika trijumfira poticanje nacionalnog zajedništva i optimistična vizura borbe za slobodu, čast i domovinu, te širi zanos za slavu slavjanskog roda, u ljubavnoj tematici je naglašeniji europski proširen kult osamljenosti, individualizma i subjektivnih vizija te pesimističkog raspoloženja pjesničkog subjekta. Odrednice romantičarskog pravca možemo i u bugarskoj i hrvatskoj poeziji pratiti i na žanrovskom području, a osobito im je zajedničko to, što se pod ranim herderovskim romantičarskim oduševljenjem za narodnu tradiciju i folklorizam, često stvaraju oblici narativnog diskurza u stihu: balade, romance, romantičarske poeme.

Možemo ilustrirati kako u Harambašićevim prepjevima bugarske ljubavne poezije pronalazimo romantičarski eksponiranu osjećajnost koja se odražava u neposrednom iskazu proživljavanja emocija s naglašavanjem uzdaha i duševne ljubavne boli, te zaklinjanjem na vječnu ljubav do groba, kao npr. u pjesmi Petra Ivanova *Tebe ljubih o djevojko te Nježna djeвица, Otkad nježno zatravi me* i drugima. Područje ljubavne poezije je vrelo prepoznatljivih romantičarskih usporedbi i metafora u kojima se voljenom idealu djevojke pridaju profinjene označnice iz svijeta prirode kao npr.: „noćna si krasna milena luna“, „nebeska, bistra, dnevna si zora“, „zvjezdice moja i danice“, „djeva – cvjetak nujni“, „u noći si mjesečina, a po danu svjetlina“, „rujna ružica“, „vijenac rajskoga cvijeta“, ili npr. folkloristički obojena: „milo janje crnooko“.

Gradaciju osjećajnosti možemo pratiti i u složenijim sintaktičkim cjelinama zamiranja od ljubavi, primjerice:

„Na srcu mi ljuta rana,
A plam bije moju grud;
U trpljenju neizmiernom
Shrvat će me udes hud.

Samo ti se što mi možeš
Omiliti ovaj svijet,
Ako ti mi ne pomogneš
To ću brzo zdvojan mriet.“ (str. 82-83, *Otkad nježno zatravi me*)

„Kakva li se sudba meni objavi
Da me prije reda s žićem rastavi“ (str. 79, *Kakva l' teška kob s mladošću mi vlada*)

Atributi voljenoj dami često zadobivaju elativni oblik, npr. „premila djevo“, „predivna zvjezdice moja“. Učestalo se uporabom deminutiva označava pojačavanje osjećajnosti, ganuća ili govora od milja i tepanja dragoj osobi, što primjerice možemo pratiti u pjesmi *Nježna djeвица, slavka ptičica* (str. 77). U istoj pjesmi pronalazimo i motiv djevojke koja žudi za smrću zbog toga što joj vlastita majka brani slobodnu udaju za voljenog odabranika, te se ispod romantičnog i nježnog izraza pjesme krije realistička problematika dogovorenih i prisilnih brakova. Ovu tragičnu romancu neimenovanog bugarskog pjesnika Harambašić je vjerodostojno versifikacijski uspio prenijeti u shemi osam šesterakahkih tercina u kojima se zadnji stih prethodne tercine rimuje i sa zadnjim stihom iduće tercine.

Međutim, treba naglasiti i važne odmake od kanonskih značajki europskoga romantizma. Za razliku od zapadnoeuropskih pravaca romantizma, u bugarskoj i hrvatskoj književnosti nije se jače profilirao idealizirani odnos prema istoku kao carstvu bajkovite egzotike, već su granični i okupacijski dodiri s istočnom civilizacijom imali brutalno realno iskustvo koje je rezultiralo brojnim pjesmama i spjevovima s temom protuturske ratne tematike. Kao razlikovnost možemo usporediti i pretežnu vizuru introvertiranosti i subjektivne kontemplativnosti kod zapadnih romantičara, nasuprot domoljubno eksponiranom populizmu u bugarskoj i hrvatskoj poeziji. Hrvatski povjesničar književnosti Ivo Frangeš je i nacionalni aktivizam promatrao kao neraskidivi dio hrvatske romantičarske estetike koja biranim, uznositim, deklamatorsko-intonacijski povišenim odabirom riječi nastoji izraziti „ljubav prema slobodi i pravdi, borbu protiv tiranina i tuđina, bratski odnos prema bližem i daljem slavenstvu, čvrstu vezu s klasičnim književnostima, plemenitu vizionarnost i vjeru u budućnost“.⁹

Možemo zaključiti da bugarska i hrvatska poezija unutar stilske formacije romantizma imaju neupitne identičnosti s europskim romantičarskim ostvarenjima, ali sadrže i određene otklone od determiniranih paradigmi.

Moramo naglasiti da je valorizaciji domoljubnih tekstova bugarske poezije potrebno prići ne samo iz aspekta sagledavanja važnosti uloge koju su ti tekstovi nosili u koncepciji oslobođenja i stvaranja moderne bugarske države, već ih neophodno moramo promatrati kao literarno-poetske fenomene u dosegu njihova stilsko-jezičnog romantičarskoga oblikovanja, kao neraskidivi spoj jezično-imanentnoga i historijsko-kontekstualnoga.

Poetsku stvaralačku osobitost u smislu estetičkog mjerila najsnažnije pronalazimo u djelu Hrista Boteva koje upleće elemente mitologije i simbolike i poimanja zvučno-izražajne figurativnosti kao ključnog sredstva poetskog izražavanja što možemo pratiti u njegovoj zbirci *Pesni i stihotvorenija ot Botjova i Stambolova*, iz 1875. U romantičarskoj viziji imaginarnog dijaloga s likom domovine i kontrastnoj slici realistične jeze vješala s obješenim junakom Botev oblikuje svoju antologijsku pje-

⁹ Ivo Frangeš, *Europski romantizam i hrvatski narodni preporod*, u: *Studije i eseji*, Zagreb 1967., str. 7-28.

smu *O vješanju Vasilja Levskog*. Buntovno otkrivajući poraz pravde, pjesnik dojmljivo eksponira svoje emocije ogorčenja, a kao ekspozicija romantičarske strukturalizacije pojavljuje se kao i u pjesništvu Edgara Alana Poea lik gavrana – kao simbolične istoznačnice zloćudne sudbine. Jednako tako i pejzaž zime sa studenim vihorom predstavlja simbolično stanje pjesnikove duše zakovane u zaleđenoj stravi narodne tragedije. Dojam jeze pojačavaju i likovi zvijeri – zavijajućih vukova i divljih pasa koji kao romantičarski grifoni strave upotpunjuju romantičarsku uzgibanu slikotvornu dekoraciju tragičnog poprišta zbivanja.

Posebnu pozornost htjela bih obratiti na primjer slične imaginativnosti između bugarske i hrvatske romantičarske poezije. U alegoričnoj pjesmi Petka Slavejkova *Plač Bulgarije* (str. 18) u elegičnoj jampski intoniranoj tužaljci javlja se personificirani lik – imaginarna prikaza ožalošćene majke / domovine, koji u monološkom obliku progovara o svome sužanjsstvu i želi probuditi svoje uspavane, pokorene sinove. Ova pjesma snažno podsjeća na sličnu alegorijsku kajkavsku tužaljku personificiranog lika Hrvatske *Kip domovine vu početku leta 1831.*, ranog preporodnog romantičarskog pjesnika Pavla Štoosa, pa iako nastale zasebno, obje pjesme u istoj imaginarno-monološkoj formi svjedoče o istovjetnosti sudbine naših prostora, te u oživljenoj viziji lika ožalošćene domovine nastoje probuditi slobodarske misli u čitateljskoj percepciji.

Ipak, ne možemo mimoći ni određenu dijakronijsku razliku između hrvatskog i bugarskog romantizma. Hrvatski romantizam počeo je ranije, već u tridesetim i potom četrdesetim godinama 19. st., a u vrijeme Harambašićeva djelovanja hrvatska književnosti već iscrpljuje romantičarski koncept stvaranja poezije i stremlje prema modernističko-larpurlartističkim pravcima. U bugarskoj književnosti romantizam dolazi kasnije, u drugoj polovici 19. st. u razdoblju borbe za neovisnost, a potom jednim dijelom (posebice izdavačko-tiskarskim procvatom) i nakon bugarskog osamostaljenja 1878. godine. Kao što možemo vidjeti i iz Harambašićeve antologije bugarskog pjesništva, u tom periodu u bugarskoj književnosti pratimo zgusnuto i simultano manifestiranje više etapa iz perioda romantičarske stilske formacije kao što su: herderizam, sakupljački folklorizam, razvijanje i podržavanje kulta usmene narodne tradicije, razvijanje interesa za daleku i slavnu povijest s ciljem jačanja narodne svijesti, stvaranje domoljubne, budničarske poezije s ulogom integriranja i ostvarenja slobodne Bugarske, ljubavne pjesme s utjecajem „svjetske boli“ i kulta subjektivno eksponirane osjećajnosti, te opisivanje zbiljskih događaja interferencijom romantičarskog zanosa, ali i realističkoga objektiviteta.

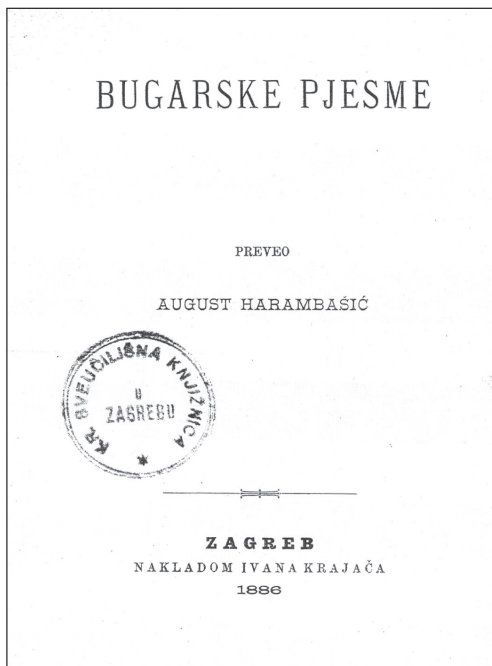
U Harambašićevom prepjevu *Bugarskih pjesama* očituje se romantičarski i domoljubni zanos samog pjesnika koji se vrlo blisko poistovjetio s proživljavanjima bugarskih pjesnika i realizirao prvu antologiju bugarske poezije objavljenu izvan same Bugarske. I u kasnijim godinama Harambašić je ostao živo zainteresiran za bugarski narod i smatrao je da Hrvati trebaju biti povezani i informirani o razvoju političkih i ostalih zbivanja u Bugarskoj. Unutar svojih dopisa i članaka rado se doticao tema

iz Bugarske, te tako primjerice u časopisu „Hrvatska“ (broj 153) 5. srpnja 1902. izvješćuje da je „Bugarska sklopila vojničku konvenciju s Rusijom i da će se doskora proglasiti kraljevinom“.

S gubitkom senzibiliteta za romantičarsku izražajnost, u hrvatskoj kritici se krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a i dugo nakon toga razvila glorifikacija modernističkih i potom avangardnih pravaca iz koje se razvila i svojevrсна odbojnost prema programski koncipiranoj književnosti. U hrvatskoj (kao i bugarskoj) romantičarskoj književnosti opsežno zastupljena rodoljubna poezija sadržavala je metaknjiževnu funkciju tj. u skladu s postavkom ruskog formalizma Jurija Tinjanova eksponirala je „društvenu funkciju književnosti“. Drugim riječima, možemo istaknuti da je u nezadovoljavajućim političkim uvjetima poezija obavljala pozitivnu političku ulogu narodne integracije i poticanja ideja nacionalne neovisnosti. Ali iz avangardističkih pozicija drugačijega književnokritičkoga hijerarhijskog sustava vrijednosti, Harambašić, koji je za života uživao veliku čitanost i omiljenost, izgubio je svoj pjesnički pijedestal, a kritika mu je nerijetko predbacivala romantičarski eklektizam, retoričnost ili verbalizam i romantičarsku patetičnost, zanemarujući njegovu modernost na području stvaranja satiričke poezije, ali i zapostavljajući u vrijednim ostvarenjima Harambašićev dar za sklad poletne idejne komponente s dojmljivim jezičnim i metričkim strukturiranjem cjeline pjesme. Ipak, Ivo Frangeš mu je pohvalio da je digao retoriku do najopasnije virtuoznosti, a pjesnik Dubravko Horvatić na pjesnički nadahnut način odao priznanje: „Harambašićevi surovi peani, epitalamiji u kojima piruje s hladnom rakom, epinikiji koje više iz groba, njegove ode oružju i elegije pune krvi, pića i ludila, sve te neustrašive, bijesne i izazivačke jadovanke, stekliške i gorke, koje izlaze iz čovjeka što nemoćno stišće čeljusti i grči prste, doimaju se ne samo veličanstveno zbog njihova morala, nego se doimaju orijaški kao pjesmotvori u tom krugu, gdje je uvjet za vrijednost pjesme bila njezina *milovidnost*“.¹⁰

U duhu probuđenog smisla za romantičnu „milovidnost“, rječotvornu uznositost, blagozvučnost i bujicu idealističkih htijenja trebamo tražiti i naš današnji put percepcije prema bugarskoj romantičarskoj rodoljubnoj i ljubavnoj poeziji u toploj i prijateljski zanesenoj interpretaciji Augusta Harambašića.

¹⁰ Citat Dubravka Horvatića o Harambašiću preuzet je prema izdanju August Harambašić, *Slobodarke* (pogovor napisao i priredio Josip Bratulić), *Slavonica*: prinosi Slavonije hrvatskoj književnosti i povijesti, kolo 16, knj. 78, Vinkovci 1994., str. 155.

Sl. 1. Naslovnica zbirke Bugarske pjesme.

Sl. 2. August Harambašić kao srednjoškolac.

— 21 —

V

O vješanju Vasilja Levskoga

ajčice moja, rodiljo draga,
Zašto mi toli pečalno plačeš?
Gavrane crni, prokleta ptico,
Na kom li grobu užasno grakćeš?

Oh! znam ja, znam, ti, majčice, plačeš
Što si još sužnja u vlastitoj kući,
I što no glas tvoj, majčice, sveti,
Glas je bez nade, glas vapijući!

Plači, jer pokraj Sofije grada
Vidim već eno vješala kleta,
Na njima sin tvoj, bugarska majko,
Visi na ruglo čitava svieta!
Gavran mu grakće, navješta biedu,
Pseta i vuci u polju viju;
Starci se Bogu mole goruće,
Žene i djeca plačuć se kriju!

Zima si pjeva žalobnu pjesmu,
Vihrovi kolo provode svoje,
Studen i mraz i jauk bez nade
Srce sa tugom obsiplju tvoje! . . .

Hristo Botev

Sl. 3. Pjesma Hriste Boteva „O vješanju Vasilja Levskoga“.

Хървойка Миханович Салопек

ХАРАМБАШИЧЕВИТЕ „БЪЛГАРСКИ ПЕСНИ“ В КОНТЕКСТА НА РОМАНТИЧНАТА СТИЛИСТИЧНА ФОРМАЦИЯ

Поезията на Август Харамбашич се разглежда в литературно-историческия контекст от последната фаза на хърватския романтизъм като на структурно-стилистично ниво е представено взаимното преплитане на романтичните стилистични черти с елементи на реализма. Проследен е интересът на Харамбашич към ангажираното звучене на патриотичната поезия, към влиянието на фолклора и афинитетът му към романтичното стилистично оформяне на любовната поезия. Всички тези тематични и програмни черти от поезията на Харамбашич, сродни с тематиката и изразната концепция на българските поети (Христо Ботев, Любен Каравелов, Петко Рачев Славейков, Стефан Стамболов, Иван Вазов, Петър Иванов, Д. Мишев), са намерили отражение в неговия сборник с преводи „Български песни“ („Bugarske pjesme“), Загреб, 1886, който той реализира преди да навърши 25 години. В българските поети Харамбашич недвусмислено припознава своето „alter ego“ на присъщите му поетични концепции и копнежи. В труда също така се наблюдават взаимните връзки, както и някои особености на хърватската и българската поезия спрямо европейските литературно-исторически процеси от периода на романтизма. Оформянето на романтичния канон в българската и хърватската патриотична поезия е обвързано с историческите обстоятелства и стремежи към национална интеграция, докато в любовната лирика се открояват аналогични паралели с установените европейски образци: подчертано изразената индивидуална чувствителност, мистичния култ към жената, поезията на нощния блян, изживяването на любовния „Weltschmerz“, будния интерес към древната история и легенда, влечението към описанието на тайнствения пейзаж, наблюдаването на природни фаномени и съдбоносни събития. И докато в патриотичното творчество на българските и хърватските поети триумфира стремежът към национално единство и оптимистичната визия на борбата за свобода, чест и родина, в любовната тематика е открит развитието в европейския романтизъм култ към самотата, индивидуализъм и субективният изказ. Посочените черти на романтичната стилистична формация са проследени в анализирания стихотворения, особено в произведенията на любимия на Харамбашич поет - Христо Ботев. В заключение се изтъква необходимостта словесната възвишеност, благозвучност, развитието на идеалистичните родолюбиви копнежи и други идеали, формиращи естетиката от този период, да се разгледат от позициите на едно осъзнато осмисляне на концепцията за романтично литературно творчество. В този смисъл е необходимо да търсим и нашия съвременен прочит и критична преоценка на българската романтична родолюбива поезия в приятелски въодушевената преводна интерпретация на Август Харамбашич.

(Превод А. Балчева)

Hrvojka Mihanović-Salopek

Harambašić's *Bulgarian Poems* in the Context of Stylistic Formation of Romanticism

August Harambašić's poetic activity is considered in literary historical context of the last phase of the Croatian romanticism and follows through structural-style level azimuth of interference of romanticist style determinants and elements of realism. Harambašić's moderation towards active form of patriotic poetry, influences of folklore and affinity towards romanticism style composition of love poetry is observed. All of these thematic and programmatic determinants of Harambašić's poetry have found close similarity with thematic and expressive conceptuality of Bulgarian poets (Hristo Botev, Ljuben Karavelov, Petko Račev Slavejkov, Stefan Stambolov, Ivan Vazov, Petar Ivanov, D. Mišev) and have found reflections in his collection *Bulgarian Poems* (Zagreb, 1886), a translation he has written aged barely 25. In Bulgarian poets, Harambašić undoubtedly recognised "alter-ego" of his own poetic conceptions and aspirations. Links and certain specifications of Croatian and Bulgarian poetry in relation to European literary-historical processes of romanticism's creative work are noticeable in this article respectively. Formation of romanticism canon is connected to historic circumstances of national-integrative desires in both Croatian and Bulgarian patriotic poetry, while in love poetry are emphasized parallels with European characteristics: individually exposed and emphasised sensitivity, mystical cult of woman, experiencing love "Weltschmerz", awakening of interest for ancient history and legend, aspiration towards mysterious landscape description, natural phenomenon observation and events of destiny. Amid triumphant incentive for national unity and optimistic visage of fight for freedom, honour and motherland in patriotic poetry of Bulgarian and Croatian poets, in love poetry, European extended cult of loneliness, individualism and subjective visions is more emphasized. Romanticism stylistic determinants are traced within analysis of certain poems, Hristo Botev in particular, who was Harambašić's favourite. In conclusion, the necessity to observe word-forming exaltation, gentle-temperness (so-called "pleasantness"), the stream of idealistic patriotic aspirations and other ideals of formative aesthetics of that period is stressed. In this direction we must seek our contemporary path of perception and critic re-evaluation towards Bulgarian patriotic and love poetries of romanticism in amicably colourized translational interpretation of August Harambašić.